

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 6, Sayı: 2, 2022, ss. 192-211/ Volume: 6, Issue: 2, 2022, pp. 192-211

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

ABDURRAHMAN B. AHMED B. ALİ EL-HUMEYDÎ'DE METHİYE ÖRNEKLERİ

Ramazan EGE

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Uşak
Professor, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Uşak/Turkey

ramazan.ege@usak.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5749-510X

ror.org/05es91y67

Sadullah TILKİTAŞ

Doktora öğrencisi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Uşak
PhD Student, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Uşak/Turkey

sadullah.tilkitas@usak.edu.tr

orcid.org/0000-0001-5748-7575

ror.org/05es91y67

Öz

Asr-ı saadetten önce Arap edebiyatında birçok örneğine rastlanan kasideler, Abbasiler dönemi ile birlikte maksat ve muhtevada meydana gelen değişim ile birlikte bedî sanatlarının da kullanılmasıyla bedî'yyât adıyla yeni bir tarz olarak ortaya çıkmıştır. Bedî'yye kelimesinin çoğulu olan bedî'yyât, bahr-ı basit vezinli ve mim kafiyesiyle yazılan peygamber methiyesi konulu kasidelere verilen isimdir. Şairler gerek şairlik becerilerini sergilemek gerekse bazı bedenî rahatsızlıkları için Hz. Peygamber'i şifa vesilesi kılmak ya da bedî sanatlarını öğretmek maksadıyla bu türden beyitler nazmetmişlerdir.

Bu makalede, Mısırlı şair Abdurrahman B. Ahmed B. Ali el-Humeydî'nin bedî'yye tarzında kaleme aldığı *Menhu's-semi' bi şerhi temlihi'l bedi' bi medhi's-şefi'* adlı eserinde ele aldığı 40 ve 83 arasındaki beyitler ve bu beyitlerde yer alan bedî sanatları tanıtılacaktır. Bu yapılırken, müellifin sistemi esas alınarak lafzî ve manevî bedî sanatları karışık bir düzende işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bedî, Bedî'yye, Bedî'yyât, Kaside, Methiye.

EXAMPLES OF PRAISE IN ABDURRAHMAN B. AHMED B. ALI AL-HUMAYDI

Abstract

The eulogies, many examples of which were encountered in Arabic literature before the Age of Bliss, emerged as a new style under the name of bedî'yyat, with the use of bedi' arts along with the change in purpose and content during the Abbasid period. The plural of the word bedî'yyah, bedî'yyat, is the name given to the odes on the

eulogy of the prophet written with bahr-i simple meter and mime rhyme. The poets were sent to Hz. These couplets were written by the Prophet in order to make it a means of healing or to teach the arts of bedi. In this article, the couplets between 40 and 83 that the Egyptian poet Abdurrahman B. Ahmed B. Ali al-Humaydi dealt with in his work *Menhu's-semi' bi şerhi temlihi'l bedi' bi medhi's-şefi'* written in the style of bedi'iyye and the bedi arts in these couplets will be introduced. While doing this, the system of the arts will be based on the author's system, so that the literal and spiritual bedi' arts will be processed in a mixed order.

Key Words: Bedi, Bedi'iyyah, Bedi'iyyat, Ode, Praise.

Atıf / Cite as: Ege, Ramazan-Tilkitaş, Sadullah. "Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Humeydi'de Methiye Örnekleri". *Apjir* 6/2 (Ağustos 2022), 192-211.

Giriş

Medhiyye (مدحیة), sözlükte "övmek, methetmek, methiye yazmak"¹ anlamındaki "مدح" fiiline nisbet eki getirilerek yapılan ve Türkçe'de "övgü şiiri" anlamında kullanılan bir edebiyat terimidir.

Medih sanatı, genel olarak Arap şiirinin en çok müracaat edilen alanıdır. Birçok aşamadan geçerek günümüze kadar gelişimini sürdürmüş olan bu tür, şiirin en öncelikli gayesi olma özelliğini korumuştur. İslamiyet ile birlikte medh-i nebevi ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in (a.s) güzel meziyetlerini, örnek ahlakını, üstün vasıflarını anlatmak isteyen şairler güç ve kabiliyetleri ölçüsünde farklı duygu ve düşüncelerle medih sanatına başvurmuşlardır.²

H. Peygamber'i (a.s) metheden şiirlere verilen bir ad olan bedi'iyye (بديعية) ise h. VIII. yüzyıldan itibaren bedi' sanatların yorumunda bir ilim dalı haline gelmiştir. Ancak bu ifade sözlük anlamından uzaklaşarak belirli kurallar çerçevesinde nazmedilen kasidelere verilen bir isim olmuştur.

H. Peygamber'e (a.s) sevginin tezahürü olan bu tür şiirler, daha Allah Resûlü hayatta iken Hassân b. Sâbit (ö. 60/680) ve Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645) gibi şair sahâbîler tarafından irâd edilmeye başlanmış, Emevî ve Abbâsîler devrinde gelişerek günümüze kadar devam etmiştir.³

1. Bedi'iyyelerin nazmedilme sebepleri

İlk bedi'iyye yazarlardan biri kabul edilen el-Ĥillî (748/1349) eserini Kur'an'ın îcâzının ve Hz. Peygamber'in nübüvvetinin daha iyi anlaşılması, Allah Resûlü'nü methetmek, bedi'

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 825.

² Muhammed Salim Muhammed, *el-Medhu'n-nebevî hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, h.1417), 48.

³ Hulusi Kılıç, "Bedi'iyyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1992), 5/320.

ilmine katkıda bulunmak, ayrıca daha önce yapılan çalışmaları tamamlamak maksadıyla kaleme aldığını ifade etmiştir.⁴

Her ne kadar bed'îyyelerin şartlarını tam olarak taşımayıp bed'îyyât'tan kabul edilmese de Bûsîrî (ö.694/1295)'nin "Kasîdetü'l-bürde" adlı eseri de büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Rüyasında Hz. Peygamber'i (a.s) gören el-Bûsîrî, Allah Resûlü'ne kasidesini okumuştur. Hz. Peygamber (a.s) şiiri sonuna kadar dinledikten sonra elbisesini Bûsîrî'nin (ö.694/1295) üzerine örtmüştür. Bu sayede Bûsîrî (ö.694/1295) felç rahatsızlığından kurtulmuştur. Kasidenin şöhrete kavuşmasının bir sebebi de bu hikayesi olmuştur.

el-Ḥumeydî divânını yazma süreciyle ilgili olarak rüyasında bir varak üzerinde Hz. Peygamber için yazdığı hemziyeyi okuduğunu ve kasidenin Resûlullah tarafından memnuniyetle karşılanınca kalbinin sevinçle dolduğunu, mutluluğunu Medine sokaklarında "ne mübarek bir gece" diye haykırarak dile getirdiğini ifade etmiş sonrasında, "te" harfinden itibaren yazmaya devam ettiğini ve divanının sonlarına doğru geldiğinde babasının Allah Resûlü'nü -Ḥumeydî'nin de yanında olduğu halde- rüyasında gördüğünü ve Hz. Peygamber'in (a.s) onları husn-ü kabul ile karşıladığını ifade etmiş bedeninden de misk kokularının etrafa yayıldığını söylemiştir.⁵

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre, şairler şefaât beklentisi, hastalıklarına şifa arayışı, şiir yeteneklerini ispat etme duygusu, toplumun bu yöndeki beklentisini karşılama, manevi destek ihtiyacı gibi nedenlerle Hz. Peygamber'e medih maksadıyla şiirlerini nazmettikleri söylenebilir.

2. el-Ḥumeydî'nin kasidesinde bed'î sanatları ve methiye örnekleri

2.1. Terdîd ve't-Tenkît (الترديد والتنكيت): Nazımda veya nesirde bir kelimeyi iki farklı anlam ile irtibatlandırarak kullanmaktır. Terdîd'de tekrarlanan kelime aynı mısradaki yer alırken, ta'attuf'ta farklı mısralarda olabilir.⁶ Humeydî şöyle der:

لَوْضِفِ الْجَمِيلِ سَمًا فِي نُونٍ وَالْقَلَمِ لَهُ الْجَمِيلُ عَلَى الْفِعْلِ الْجَمِيلِ وَبَا

Tüm güzel nitelemeler ve övgü, hoş ve güzel fillerinden dolayı O'na (a.s) aittir. (nice güzel vasıflarını) Allah Nûn ve Kalem sûresinde⁷ anarak (Resûlünü) övmüştür.

⁴ el-Hillî, Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bed'îyye fi 'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bed'î*, thk. Nesîb Neşâvî, Dâru (Beyrut: İkinci Baskı, Sâdir, 1992), 5.

⁵ Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî, *ed-Durru'l-manzûm fi medhi'n-nebiyyi'l-azâm* (Mısır: el-Matbaatü'l-âhire, 1322/1896), 4-5.

⁶ İbn Ebî'l-İsba' el-Bağdâdî el-Mısırî, *et-Tahrîru't-tahbîr fi sinâati's-ş-i'ri ve'n-neşr ve beyâni i'câzi'l-kur'an* (Birleşik Arap Cumhuriyeti: el-Meclisü'l-'A'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.), 254.

⁷ Bu sure nûn ve'l-kalemi kelimeleri ile başlayan kalem suresi olup kur'an-ı kerim'in 68. suresidir. Burada Allah Resûlünün övüldüğü ayetler muhtemelen ilk 5 ayet olmalıdır.

Beytin sadr ve acüz kısımlarında “جميل” lafzı üç kez tekrar edilmiştir. Birincide bu kelime mübteda diğerlerinde sıfat görevindedir.

Tenkît (التنكيت) : Zeka eseri nükteli söz söylemek anlamına gelen kelime terim olarak mütekelimin bir şey söylemeyi amaçladıktan sonra onun yerine geçecek başka bir lafzı kullanmamasıdır.⁸ Humeydî terdîd sanatı için verdiği beytinde فِي نُونٍ وَالْقَلَمِ lafızlarında bu sanatı uygulamıştır. Kur'an'ın tamamında Allah Resûlü anılmakla birlikte bilhassa “yüce ahlaka sahip olmak gibi” birçok vasfının bu surede zikredilmesi sebebiyle tenkît sanatı için “kalem suresi” tahsis edilmiştir.

2.2. el-'Aksu'l-müstevî (العكس المستوي) : Müellif konuya her ne kadar aks-i müstevâ diye başlasa da edebiyat üzerine yapılan bazı çalışmalarda bu sanat, kalb başlığı altında incelenmektedir. Buna göre kalb: Bir sözün tersten okunduğunda ilkinin aynısının olmasına denir. Kalb-i kül ve kalb-i ba'd olarak iki kısma ayırılır.⁹

مُهْدٍ أَبَا لَوَمٍ مُرْضٍ أَبَا وَرَمٍ مُزْوٍ أَبَا ضَرَمٍ مُوَلٍ أَبَا دَهَمٍ

(Resûlüllah) şiddetli susuzluğa uğrayıp da yanıp tutuşanın hararetini söndüren, ihtiyacını dile getiremeyip (utancından) kapkara kesilene veren¹⁰, (günahlarından) pişmanlık duyup da kendisine müracaat edene yol gösteren, anlaşmazlığa düşüp de sıkıntıya gireni gönlünü razı edip mutmain kılandır.

Beyitte “مُهْدٍ-دَهَمٍ” ve “مُرْضٍ - ضَرَمٍ ” lafızları arasında el-'Aksu'l-müstevî sanatı vardır.

2.3. el-'Aks ve't-Tebdîl (العكس والتبديل): Bir cümle ya da beytin sonunu başa, başını sona alma yoluyla başka bir beyit veya cümle meydana getirmektir.¹¹

لِنَاظِرِ الْعَيْنِ عَيْنُ النَّاطِرِ الْفَهْمِ رُوحُ الْوُجُودِ وَجُودُ الرُّوحِ مِنْهُ بَدَا

(Resûlüllah, Allah'ın yarattığı) varlıkların ruhu, ruhların da özüdür. İdrak ve anlayışı düzgün, basireti sağlam birisi için (bu hakikat) ortadadır.

Beyitte لِنَاظِرِ الْعَيْنِ عَيْنُ النَّاطِرِ ve رُوحُ الْوُجُودِ وَجُودُ الرُّوحِ arasında aks sanatı bulunmaktadır.

⁸ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, II, s. 307; el-Humeydî, *Menhu's-Semi*, 73a/10.

⁹ Bulut, Ali, *Bedî' İlmi* (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016), 216.

¹⁰ Burada Bakara sûresinin 273. ayetine iktibas vardır.

¹¹ Muhammed Ali et-Tejhânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, thk. Ali Dehrûc (Beyrût : Mektebetü Lübnan, 1996), II, s. 1020; el-Kazvîni, Celaluddin Ebû Abdillâh Muhammed, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 265; Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999), 5.

2.4. İşâret (الإشارة): Sözlükte *göstermek, işaret etmek* anlamlarına gelen kelime bedî' terimi olarak imâ ve telmih yoluyla az lafzın birçok manayı içermesi şeklinde tanımlanmıştır.¹² Allah Resûlü'nün cömertliğine Humeydî şu beytiyle işaret etmiştir:

عِزًّا وَجَاهًا وَمَوْفُورًا مِنَ النَّعْمِ وَجِيهٌ وَجِهٌ يُفِيدُ الْوَافِدِينَ بِهِ

(Resûlullah) kavminin efendisi, şan ve izzet sahibidir. Kapısına gelenler bol nimetler ve hoş karşılanma ile izzet ve ikram görürler, ondan istifade ederler.

Müellif *عِزًّا وَجَاهًا وَمَوْفُورًا* lafızlarıyla işaret sanatını uygulamıştır. Çünkü bu kelimeler dar bir manaya hasredilemez, birçok anlam taşırlar.

2.5. İ'tilâfü'l-ma'nâ bi'l-ma'nâ ve't-Terşîh (والترشيح ائتلاف المعنى بالمعنى): Kelamın, birbirlerine uygun düşen iki manayı içermesi; Kelamın birbirlerine uygun düşmeyen iki manayı ihtiva etmesi olarak iki çeşittir.¹³ Humeydî şöyle der:

مُطَاعٌ أَمْرٌ عَلَيَّ الْأَسْمِ وَالْعَلَمِ مَاضِي الْعَزَائِمِ لَا قَيْلُ مُضَارِعُهُ

(Resûlullah) kararları net, sözü dinlenen, şanı ve sancağı yüce bir zâttır. (Aklına her geleni söyleyen Himyer kralı) Kayl, O'nun (a.s) dengi asla değildir.

Beyit sadır ve acüz kısımlarıyla birbirine uyumlu mana içermektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (a.s) sancağının, isminin (namının) yüceliği mana açısından uyumluluk taşımakla birlikte bu sıfatlarda O'na (a.s) kimse denk değildir.

Terşîh (الترشيح): Sözlükte *beslemek, terbiye etmek, aday göstermek* anlamlarına gelen kelime terim olarak mütekelimin herhangi bir edebi sanat için uygun olmayan bir kelime getirmesinden sonra onu takviye edecek bedî' güzellikler için uyumlu bir lafız getirmesidir.¹⁴

Müellif *i'tilâfü'l-ma'nâ bi'l-ma'nâ* sanatı için kullandığı beyitte bu sanata da misal getirmiştir. Öyle ki *الْعَلَمِ* lafzı *الْأَسْمِ* ifadesini takviye etmektedir. Nitekim "عَلَم" lafzı terşih'ten önce tek başına kullanıldığında beyitte herhangi bir edebi sanat söz konusu değil iken "اسم" kelimesinin kendisini terşih etmesinden sonra tevriye söz sanatı

¹² Kudâme b. Ca'fer, *Nakdû's-Şi'r*, (Kostantiniyye: Matbaatü'l-Cevâib, h.1302), s. 55; İbn Ma'sûm, Sadruddîn 'Ali b. Ahmed el-Medenî, *Envâru'r-rabî 'fi envâ 'il-Bedî'*, thk. Şakir Hâdî Şukr (Necf: Matba'atu'n-Nu 'mân 1969), 5/301.

¹³ el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye*, s. 172; el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 82a/10; Bulut, Ali, *Belâgat (meânî, beyân, bedî')*, (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 266.

¹⁴ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 271; İbn Hicce, Takiyuddîn Ebû Bekir b. Abdillâh el-Hamevî, *Hzînetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. 'İsâm Şakyû, Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004), II, s. 299; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, VI, s. 172; Aydın, Mustafa, *Bedî' İlmî ve Sanatları*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018), 257.

oluşmakta ve sancak anlamıyla şanının yüceliği sancağının yüceliğini de iktiza etmektedir.

2.6.el-Münâsebetu'l-lafziyye, İ'tilâfü'l-lafzi ma'a'l-ma'nâ ve't- Tekmîl (ائتلاف اللفظ مع) (المعنى والتكميل و المناسبة اللفظية): Mütekellimin ölçülü lafızlar kullanması olarak tarif edilen bu sanat iki kısma ayrılır. Tam münâsebet; lafızların ölçülü ve kafiye olması, gayr-ı tam münâsebet ise lafızların vezinli olmakla birlikte kafiyesiz olarak getirilmesidir.¹⁵

مُؤَيَّدٌ فِي فِعَالٍ طَاهِرٍ الشَّيْمِ مُسَدَّدٌ فِي مَقَالٍ ظَاهِرٍ الْكَلِمِ

Resûlullah sözleriyle (her zaman) doğrulanmıştır. Kelamı açık seçik olup ifadelerinde kapalılık yoktur. Eylemleri sözlerini teyit etmektedir. (Necis olan her şeyden arınmış) tabiatı da tertemizdir.

Beyitte مُسَدَّدٌ ile geriye kalan tüm lafızlar arasında “مُؤَيَّدٌ - الكلم - طاهر - فِعَالٍ - مَقَالٍ - الشَّيْمِ” tam bir münasebet söz konusudur.

İ'tilâfü'l-lafzi ma'a'l-ma'nâ (ائتلاف اللفظ مع المعنى): Lafzın manaya uyumu anlamına gelen bu ifadede kelimelerin ve terkiplerin manaya ve konuya uygun olarak seçilmesidir. Savaşın anlatıldığı cümle ve beyitlerde sert lafızların; hüznün, aşk gibi konuların ele alındığı yerlerde ise yumuşak lafızların tercih edilmesi gibi.¹⁶

Humeydî az önceki beyitte Allah Resûlü'nü methederken lafızları muhtevaya uygun olarak seçmiştir.¹⁷

Tekmîl (التكميل): Sözlükte *tamamlama*, *eksikliği giderme* anlamlarına gelen kelime terim olarak mütekellimin övgü ve yergi gibi tam bir mana ifade eden söz getirip sonrasında nitelemeyi eksik görüp onu destekleyecek başka bir mana ilave etmesidir.¹⁸

Humeydî *el-Münâsebetu'l-lafziyye* başlığı altında verdiği beyitte Allah Resûlü'nü birbirini takviye edici birçok kelimelerle övmüştür.¹⁹

2.7. Nefyü's-şey'i bi-îcâbihî (نفي الشيء بإيجابه): “Bir şeyi olumsuzuyla nefyetmek” anlamına gelen ifade, terim olarak mütekellimin görünüşte sözünü ispat etmekle birlikte mecazen onun sebebi olan şeyi nefyetmesidir.²⁰ Humeydî bu konuda şu beyti örnek göstermiştir:

¹⁵ en-Nüveyrî, Şihabüddin Ahmed b. Abdilvehhab, *Nihâyetü'l-ereb fi-fünûni'l-edeb* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâik'l-Çavmiyye, 1423/2002), VII, s. 159; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 367; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 1/370; el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 84b/1.

¹⁶ el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 85a/15; Bulut, *Bedî' İlmî*, s. 264.

¹⁷ Humeydî bu sanatı el-Münâsebetü'l-lafziyye başlığı altındaki beytinde örneklemiştir.

¹⁸ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, 357; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, 5/186-187; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye*, 142; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 1/374.

¹⁹ Humeydî bu sanatı el-Münâsebetü'l-lafziyye başlığı altındaki beytinde örneklemiştir.

مِنْ حَدِيثِ حَارِثِ بَلِّ حَلٍّ فِي حَرَمٍ فَلَمْ يُصِبْ جَارَهُ جَوْزٌ يُجَاحُ بِهِ

O'na (a.s) sığınan, zamanın sıkıntı verici musibetlerinden emin olur. Çünkü o kimse (en güvenli yere) Harem'e yerleşmiştir.

Beyitte mecâzi açıdan Allah Resûlü'ne ilticâ etmeyen kimsenin dert ve elemelerden emin olamayacağı mesajı verilmiştir.

2.8. Hasru'l-cüz'iyye ve ilhâkuhû bi'l-külliiyye (حصر الجزئية وإلحاقه بالكلية): Cüz'î olanı sınırlayıp küllî olana dahil etmek anlamına gelen ifade, terim olarak mütekellimin genel olarak bir hüküm verdikten sonra bu hükmün altına giren bölümleri sıralaması şeklinde de tarif edilebilir.²¹ Humeydî şöyle der:

نَدَاهُ كُلُّ مَدَارِ الْفَخْرِ وَالْعِظَمِ فَرْدٌ هُوَ الْكُونُ كُلُّ الْكَائِنَاتِ عَلَى

Resûlullah öyle bir zattır ki tüm varlıklar onun ikramına, cömertliğine (şefaatine) muhtaçtır. O (tüm güzel hasletlerin kendisinde toplanmasıyla) şeref ve iftihar kaynağıdır.²²

Beyitte İlim, cesaret, yumuşak huyluluk, cömertlik, kahramanlık gibi Allah Resûlü'nün sahip olduğu ve yaratılıştan gelen üstün vasıfların her biri (mecazen) değinildikten sonra Hz. Peygamber, bütün bunları uhdesinde barındıran biri olarak yüceltilip methedilmiştir.

2.9. el-Muhmelü'l-ḥurûf (المهمل الحروف): Mütekellimin noktalı bir harf kullanmadan cümle veya beyit irâd etmesidir. Humeydî bu sanatı şu şekilde örneklemiştir:

إِمْدَادٍ وَالْوَدِّ وَالْإِسْعَادِ وَالْكَرَمِ مُؤْمَلُوهُ لَهُمْ مَا أَمَلُوهُ مَعَ الْ

Resûlullah'a kavuşmayı umanlar onun yanında umdukları şeylerle birlikte sevgi, yardım, ikram ve saadet bulmuşlardır.

Beyitte kullanılan tüm lafızlar noktasız harflerden oluşmaktadır.

2.10. el-Mu'cemü'l-ḥurûf (المعجم الحروف): Cümle veya beyitte bulunan tüm kelimelerin noktalı harflerden oluşmasıdır. Humeydî'nin beyti şu şekildedir:

تُشْفِي تَفْنِينَ تَبِينِ بَدِي فَحَمِ زَيْنٌ نَجِي نَبِي تَبْتُ بَيْنَةَ

Resûlullah hoştur, güzeldir ve en kuvvetli delil ile insanlığın kurtarıcısıdır. (Allah Teâlâ hak ve batılı açıkça ortaya koymak için kendisinden ve vahyinden haber vermek üzere onu seçmiştir) O

²⁰ İbn Ebi'l-İsba', *Taḥrîru't-taḥbîr*, 377; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, 2/24; Aydın, *Bed' İlmî ve Sanatları*, 133.

²¹ İbn Ebi'l-İsba', *Taḥrîru't-taḥbîr*, 600; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, V, s. 144. el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bed'iyye*, 243.

²² el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 121.

(a.s) İnsanlığın cehâlet ve dalâlet hastalığından kurtulup şifa bulması için yüce Zât'tan gelen vahyi en güzel şekilde tebyîn etmiştir.

Görüldüğü gibi beyitte kullanılan tüm lafızlar noktalı harflerden müteşekkildir.

2.11. Ahıyef (الأخيف): Bir kelimesi noktalı diğeri noktasız harfler içeren kelimelerle yazılmış kasidelere verilen isimdir. Hayfâ ismiyle de bilinir.²³ Humeydî'nin beyti şöyledir:

لَعَلَّ يُنْقِذُ هُمًّا صَيِّقَ الْهَمِّمْ تَقَنَّنِي كُلُّهُ فِي مَدْحِهِ ثَقَّةً

(Resûlullah için) övgüde bulunduğum tüm sanatlı ifadelerim ona olan güvenimdenidir. Umulur ki şu yaşlı faniyi sıkıntılardan kurtarır.

Beyitte ahyef sanatı açık bir şekilde görülmektedir.

2.12. Erkat (الأرقاط): Sözlükte üzerinde beyaz noktalar bulunan, benekli anlamlarına gelmektedir. Bedî terimi olarak mütekellimin bir harfi noktalı diğeri noktasız harfler içeren kelimeler seçerek beytini oluşturmasıdır. Raqâtâ ismiyle de bilinir.²⁴ Humeydî'nin beyti şöyledir:

وَجَّهْتُ وَجْهِي رَجَا فَوْزٍ وَبَلَّ ظَمِّمْ بِهِ يَلْدُ لِقُرْبٍ مِنْهُ ذَلِّي مُذِّ

Susuzluğumu gidermek (sevda yangınına söndürmek) -ahirette- kurtuluşumu murâd etmek için yönümü Resûlullah'a çevirdiğimden beri taatimden lezzet buldum.

Beyitte her bir lafız sırasıyla bir noktalı ve bir noktasız harften oluşmaktadır.

2.13. el-Mefriku'l-ahruf (المفرق الحروف): Mütekellimin beytinde yer alan lafızları ayrı yazılan harflerden seçerek oluşturmasıdır.²⁵ Humeydî'nin kasidesindeki şu beytinde olduğu gibi:

أَيْمٌ وَرُودًا وَأَوْزَادًا وَرُمٌ وَدُمٌ رِذْ دَارُهُ وَارِعٌ وَدَاً وَادَعُ ذَا أَدْبٍ

(Resûlullah'ın) yurduna gel, muhabbetini arz et ve (Allah Teâlâ'dan olmasını dilediğin şeyleri) edeple iste (Çünkü sen mübarek bir yerdesin). O'nun (a.s) huzurunda (Rabbinden) isteklerine devam et.

Arap dilinde لا و د ز ر ا kendilerinden sonraki harfe birleşmezler. Yukarıdaki beyit de büyük oranda bu harflerden oluşan lafızlardan müteşekkildir.

²³ Bulut, *Bedî' ilmi*, 320.

²⁴ Bulut, *Bedî' ilmi*, 321.

²⁵ el-Humeydî, *Menhu's-Semî'*, 93a/5; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Nazmü'l-bedî' fi medhi hayri şeffî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud, Halep: Dâru'l-Çalem, 1995), 174.

2.14. Muvassal (الموصل): Cümlede veya beyitte yer alan kelimelerin bitişik harflerden oluşmasıdır.²⁶ Humeydî'nin beyti şöyledir:

تُرِيدُ مِنْ كُلِّ مَنْ عَمَّ كُلَّ عَمٍّ غَزِيرٌ بَرٌّ عَزِيزٌ عُجٌّ لَهُ تَرَمَّا

(Resûlullah'ın) ihsânı boldur, değerlidir. (varlıklar içinde güzel vasıflarda onunla yarışacak kimse yoktur). Kararlı bir duruşla O'na (a.s) yönel! Ki kör gözlerin dahi görebileceği nimetlerden arzu ettiğini orada bulacaksın.

Beyitte yer alan lafızlar ne eksik ne de fazla iki harfli birleşimler halinde terkip edilmiştir.

2.15. Mufassal (المفصل): Beyitte geçen tüm kelimelerin birbirlerinden bağımsız bir şekilde ve terkibe ihtiyaç duyulmadan zikredilmesidir.²⁷ Bu sanat Humeydî'nin kasidesindeki şu beyitte yer almaktadır:

حِصْنٌ حَصِينٌ بِهِ عُدَّتْ فِي نِعَمٍ بَرٌّ صَفِيٌّ عَلِيٌّ سَيِّدٌ سَنَدٌ

Resûlullah'ın ikramı boldur, sözleri isabetlidir, Allah'ın yarattıklarının en değerlisi ve efendisidir. Kendisine dayanılan muhkem bir kaledir. O halde O'na (a.s) sığın ki nimetler içinde yaşayasın.

Humeydî'nin beytinde seçtiği tüm lafızlar birleşen harflerden tereküp etmiştir.

2.16. es-Sâmitü'l-hurûf (الصامت الحروف): Beyit sessiz harflerden oluşan kelimelerden meydana gelmektedir. Humeydî es-sâmitü'l-hurûf'u, telaffuz edildiklerinde iki harfin açığa çıktığı harfler olarak tarif etmiştir. Örneğin; “bê, te, sê, hâ” gibi harfler bu türdendir.²⁸ Bu sanat Humeydî'nin kasidesindeki şu beytinde yer almaktadır:

بِهِ فَطَبْتُ بِطَبِّ طُفْتُ فِي حَرَمٍ ظَفَرْتُ فِيهِ بِحَبِّ رُحْتُ فِي فَرَحٍ

Allah Resûlü'nün muhabbetini elde ettim ve sevinçle ona koştum. Böylece bedeni ve ruhi hastalıklarına şifa buldum ve harem bölgesinde dolaştım durdum.

Beyit sessiz harflerden meydana gelen lafızlardan oluşmuştur.

2.17.en-Nâtiku'l-hurûf (الحروف الناطق): Humeydî bu sanatı, sesli harflerden meydana gelen kelimelerden oluşan beyitler şeklinde tarif etmiştir. Onun ifadesine göre sesli harfler, telaffuz edildiklerinde üç harfin açığa çıktığı harflerdir. Örneğin; “elif, cîm, dâl, zêl, mîm, sîn” nâtiku'l-hurûf'tandır.²⁹ Humeydî şöyle der:

²⁶ el-Humeydî, *Menhu's-Semî'*, 93b/10; es-Süyûtî, *Naẓmü'l-bedî'*, 174.

²⁷ el-Humeydî, *Menhu's-Semî'*, 94a/10.

²⁸ el-Humeydî, *Menhu's-Semî'*, 94b/10.

²⁹ el-Humeydî, *Menhu's-Semî'*, 95a/10.

أَزَالَ عَنَّا عَنَاءَ كَانَ لِلْأَمَمِ مَا مَسَّ شَوْءٌ وَلَا دَاءٌ مُأْمَلٌ مَنْ

Allah Resûlü'ne kavuşmayı uman kimseye ne bir kötülük ne de bir hastalık dokunur. O (a.s) üzerimizdeki cefa ve sıkıntıları giderdi. O (a.s) tüm milletlerin peygamberidir.

Beyit sesli harflerden meydana gelen kelimelerden oluşmuştur.

2.18. Tefsîr (التفسير): Sözlükte açıklamak, kapalılığı gidermek anlamlarına gelirken terim olarak nesirde veya nazımda ilk bakışta manası anlaşılmayan ve şerhe ihtiyaç duyulan bir lafız getirmektir.³⁰ Humeydî şöyle der:

حُطُوبٍ غَوْتٌ مُزِيلُ الْكَرْبِ وَالْوَصْمِ غَيْثٌ وَعَوْتٌ فَغَيْثٌ فِي الْعَطَاءِ وَفِي الْ

Resûlullah cömertlikte bol ve bereketli yağmurlar gibidir. Zor zamanlarda kendisine müracaat edenin üzüntü ve sıkıntılarını gideren (maddi ve manevi) hastalıklara şifa olan bir peygamberdir.

Humeydî beyitte “yağmur” anlamına gelen “غَيْثٌ” lafzını, bol ve cömert anlamındaki “الْعَطَاءِ” ile; “yardım” manasındaki “عَوْتٌ” lafzını ise “الحُطُوبِ” ile ilişkilendirmiştir.

2.19. Nevâdir (النوادر): Sözlükte, az bulunan, az kullanılan, alışılmışın dışında olan, nadir olan³¹ anlamlarına gelen kelime terim olarak şairin beytinde geçen bir kelime veya kelime grubuna az kullanılan bir anlam yüklemesidir.³² Humeydî şöyle der:

يُؤْمِنُ وَمَنْ وَأَمَّنْ مُذْهَبُ النَّقَمِ كَهْفٌ لِوَارِدِهِ قَبْلَ الْوُلُوجِ بِهِ

Resûlullah emniyet, nimet ve bereketten yoksun olarak gelen için bir sığınaktır (güvenli limandır). O (a.s); garaz, öfke ve nefreti yok edip giderendir.

Beyitte geçen “الْوُلُوجِ” teriminin “يُؤْمِنُ وَمَنْ وَأَمَّنْ” kelimeleriyle yan yana kullanılması nadirdir. Çünkü bir zatın iyiliğini görebilmek için o zatın sahil-i selametine girmiş olmak gerekir.

2.20. et-Terakkî ve'l- İnsicâm (الترقي والانسجام): Mütakellimin, Allah Resûlü'nün herhangi bir vasıfta hissî, manevi ya da hem hissî hem manevi olarak bir makamdan daha yüksek bir makama ulaştığını tasvir ettiği beyitlerdir.³³

حَطُّو الْأَمِينِ لِقَابِ الْقَرْبِ وَالْكَرَمِ سَرَى إِلَى الْعَرْشِ مِنْ فَوْشٍ لِحَيْثُ نَبَا

Resûlullah bir gece yatağından kalkıp Cebrâil'in ulaşmaktan aciz kaldığı bir makama, arşa yürüdü.

³⁰ el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 96b/10.

³¹ ez- Zebidî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-'arûs min cevahiri'l-kâmus* (b.y.,: Daru'l-Hidâye, ts.), 14/195.

³² İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/ 3; el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 97b/10.

³³ el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 99a/5.

Müellifin Allah Resûlü için “bir gece yatağından kalkıp arşa yürüdü” ifadelerinde hissî terakkî; “Hz. Peygamber’in Cenâb-ı Hak tarafından ta’zîm ve ikram görmesi bakımından Cebrail’e nasip olmayan bir makama ulaşması” ifadesinde de manevî terakkî söz konusudur.

İnsicâm (الانسجام): Sözüün akıcı, tatlı ve terkinin güzel olmasıdır.³⁴ Humeydî’nin terakkî sanatı için verdiği beyitte lafızların tatlılığı ve sıralanışının güzelliği dikkat çekmektedir.³⁵ Şair, terakkî ve insicâm sanatlarını bir beyitte örneklemiştir.

2.21. Tenezzül (التنزل): Terakkî sanatının zıddı olup mütekellimin kelamının bir vasıftan başka bir vasfa ya da bir makamdan kendisinden daha aşağı bir makama geçmesidir.³⁶

سُخْنٌ كَأَنَّ لَمْ يَجِدْ عَنْهُ وَلَمْ يَرِمِ وَمِنْهُ عَادَ إِلَى فَرْشِ وَمَفْرَشُهُ

Rasûlüllah miraçtan yatağına döndüğünde sanki yatağı oradan hiç ayrılmamış ve uzaklaşmamış gibi sıcaktı.

Beytin telaffuzunun rahat ve yapısının düzgün olmasıyla birlikte Allah Resûlü’nün uzun mesafeler kat etmesinden sonra döndüğünde yatağının halen sıcak olması -bu hadisenin kısa zamanda gerçekleşmesi- ve Cenâb-ı Allah’ın huzurunda bulunup sonra yeryüzüne dönmesi tenezzül sanatına örnek oluşturmaktadır.

2.22. el-Maksûr ve'l-Memdûd et-Ta'lîl ve'l-İştikâk (المقصود والممدود والتعليق والاشتقاق): Arapça’da kelimenin sonunda bulunan ve önu fetha olan elife “maksûr elif”, bu harf ile biten isim ve sıfatlara da “maksûr isimler” denir. Maksûr elif ya uzatan elif ya da önu fetha olan yâ şeklinde yazılır. Kelime sonundaki elif-hemzeye (ء) “memdûd elif”, böyle isim ve sıfatlara da “memdûd isimler” denir.³⁷

Humeydî bu sanatı şöyle tarif etmiştir: Nesirde veya nazımda yazılışları aynı anlamları farklı olan maksûr ve memdûd iki lafzın kullanılmasıdır ki bu kelimelerin hareketleri benzer ya da farklı olabilir.³⁸

مُحَمَّدٌ وَهُوَ مَحْمُودٌ مِنَ الْقِدَمِ زَادَ الْغَلَا رِفْعَةً إِذْ بِالْغَلَاءِ سَمَا

Rasûlüllah’ın makamı yükselmiştir. Nitekim o (a.s) şeref ve izzet bakımından (diğer varlıklardan) yücedir. İsmi Muhammed olup (dünyaya teşrifinden önce) öncekilerce övülmüştür.

³⁴ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 128; Aydın, *Bedî İlmi ve Sanatları*, 357.

³⁵ el-Humeydî, *Menhu’s-Semî*, 98b/5; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 128; Aydın, *Bedî İlmi ve Sanatları*, 357.

³⁶ el-Humeydî, *Menhu’s-Semî*, 100b/10.

³⁷ Kenan Demirayak, “Maksûr ve Memdûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2003), 27/ 453.

³⁸ el-Humeydî, *Menhu’s-Semî*, 101b/1.

Beyitte geçen “الْغَالَا” ve “الْعَالَاءِ” lafızları maksûr ve memdûd isimlerdir.

Ta'lîl(التعليل): Mütakellimin gerçekleşen veya gerçekleşmesi beklenen bir hadisenin vuku bulması halinde ortaya çıkaracağı illeti önceden haber vermesidir.³⁹

Beyitte Allah Resûlü'nün şeref ve izzet bakımından sair varlıklardan üstün olmasa, kendisinden önce gelip geçen insanlar tarafından övülüp anılmayacaktı, denilerek ta'lîl yapılmıştır.

İştikâk (الاشتقاق): Sözlükte “türeme, ayrılma, bölünme” anlama gelen kelime, terimi olarak beyitte veya cümlede aynı kökten türemiş kelimelerin bulunmasıdır.⁴⁰

Beyitte, “övgüye layık olan, çokça övülen” anlamında gelen “محمَّد و محمود” lafızları aynı kökten türemiştir.⁴¹

2.23. Tefrîk (التفریق): Şairin veya mütakellimin aynı türden iki şeyin arasında zıtlık meydana getirmesidir.⁴² Humeydî şöyle der:

أَلْبَدْرُ يَحْفَى وَضَوْءُ الشَّمْسِ لَمْ يُقْمِ مِنْ أَيْنَ لِلْبَدْرِ أَوْ لِلشَّمْسِ طَلَعَتْهُ

Güneş ve ay her nereden doğarsa doğsun (Resûlullâh'ın nuru karşısında) ay gizlenir, güneşin ışığı söner.

Beyitte Hz. Peygamber'in nurunun güneş ve ayın ışığından farkı ifade edilerek tefrîk sanatı uygulanmıştır.

2.24. Cem' ma'a't-taksîm (الجمع مع التقسيم): Mütakellimin iki veya daha çok şeyin arasını önce bir hükümde cem' edip sonra taksîm etmesi veya önce taksîm ettiği şeyleri sonrasında bir hüküm altında toplamasıdır.⁴³ Humeydî şöyle demiştir:

فَالْحُسْنُ فِي الذَّاتِ وَالْإِحْسَانُ فِي الشَّيْمِ حَازَ الْمَحَابِسَ وَالْإِحْسَانَ أَجْمَعَهُ

Nebî (a.s) tüm iyilik ve güzellik bir araya toplamıştır. Güzellikler zâtında ihsân (iyilikler) ise onun tabiatında mevcuttur.

³⁹ el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 102b/5.

⁴⁰ el-Humeydî, *Menhu's-Semî*, 103a/15.

⁴¹ Bu sanat müellifin el-Maksûr ve'l-Memdûd başlığı altındaki beytinde örneklenmiştir.

⁴² el-Kazvîni, *el-İdâh*, 270; es-Sübkî, Ebû Nasr Tâciiddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003), 2/251.

⁴³ el-Humeydî, *Menhu's-semî*, 105a/5; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, 2/254; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, 5/ 173; es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/253; Şihabüddin Ahmed bin Abdilvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi-fünûni'l-edeb* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâik'l-Çavmiyye, 1423/2002), 7/154.

Beyitte, tüm ihsanın Allah Resûlü'nde var olduğu ifade edildikten sonra tabiatında ve zatında sahip oldukları taksim edilmiştir.

2.25. et-Tertîb ve't-Teaccûb (الترتيب والتعجب): Mütakellimin bir şahsın çeşitli niteliklerini bir veya birkaç beyitte tabîî yaratılış sırasına göre zikretmesi ve bunlara zihninde veya hariçte bulunan ilave bir nitelik eklememesidir.⁴⁴ Humeydî'nin şu beytindeki gibi:

فِي تَعْرِهِ دُرٌّ يَا حُسْنَ مُنْتَضِمٍ فِي لَحْظِهِ حَوْرٌ فِي وَجْهِهِ حَفْرٌ

Resûlullah'ın gözlerinin içi bembeyaz, lokması ise simsiyah olup yüzünde hayâ vardır. Ağzında inciler gibi dizili dişleri vardır. Ey yaratılışı güzel olan zat...⁴⁵

Humeydî, Allah Resûlü'nün göz, yüz ve ağzını sırasıyla güzel vasıflarla anmıştır.⁴⁶

Teaccûb (التعجب): Mütakellimin beytinde yahut kalamında ister övgü ister yergi olsun bir niteliği mübalağa etmek maksadıyla genel geçer bir kalıp kullanarak makbul bir üslup getirmesidir.⁴⁷ Humeydî'nin beyti şöyledir:

Yukarıdaki beyitte Humeydî, يَا حُسْنَ مُنْتَضِمٍ kalıbını kullanmıştır. Bu söz taaccüp ifade ettiğinde beytin anlamı “yaratılışındaki intizam ne güzel” şeklinde olur.

2.26. Taksîm (التقسيم): Birçok şeyi zikrettikten sonra kısımlarına değinmektir.⁴⁸ Humeydî'nin beyti şöyledir:

بِالْحِلْمِ وَالْحُكْمِ وَالْأَحْكَامِ وَالْحِكْمِ حَوَى الْكَمَالَ فَأَرْضَنَّا سَجِيئَتَهُ

(Resûlullah) tüm kemâlâtı kendisinde toplamıştır. Tabiatı; (sahip olduğu) sabır, hoşgörü, akıl, hüküm, adalet ve itkân ile bizi razı etmiştir.

Beyitte, Resûlullah'ın (a.s) tabiatı itibariyle sahip olduğu hasletleri tek tek sıralanmıştır.

2.27. Cem' ma'a't-tefrîk (الجمع مع التفريق): Bu terim, iki hükmü bir manada birleştirdikten sonra başka bir hususta aralarını ayırmak olarak tarif edilmiştir.⁴⁹ Humeydî beytinde Hz. Peygamber'i (a.s) şöyle nitelemiştir:

وَوَجْهُهُ الصُّبْحُ يَجْلُو حِنْدِسَ الظُّلْمِ ظُبَاهُ كَالصُّبْحِ فِي الْأَعْدَاءِ تَفَرَّقُهُمْ

⁴⁴ el-Humeydî, *Menhu's-semî'*, 106a/5; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bed'îyye*, s. 210; İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edeb*, 2/284; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî*, 5/317; Aydın, *Bed'î İlmî ve Sanatları*, 245.

⁴⁵ Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 123.

⁴⁶ Bu sanat Humeydî'nin Teaccûb başlığı altında verdiği beyitte örneklenmiştir.

⁴⁷ el-Humeydî, *Menhu's-semî'*, 106b/1.

⁴⁸ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 270; es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, 2/ 252.

⁴⁹ el-Humeydî, *Menhu's-semî'*, 108b/1.

İçinde buldukları şiddetli zulumattan dolayı kapkara bir gece gibi olan düşmanlarına karşı kılıcı sabah ışıkları gibidir. Yüzü cehaletin karanlıklarını silip süpüren fecr aydınlığı gibidir.

Beyitte Allah Resûlü'nün yüzü ve kılıcı sabah ışıklarına benzetilmiştir. Sonrasında kılıcının karanlıklar ile tasvir edilen düşmanlarına karşı sabah aydınlığı gibi olduğu; yüzünün ise cehalet karanlıklarını yok eden fecr aydınlığı şeklinde teşbihin farklı bir yönüne değinilmiştir.

2.28. İcâz (الإجاز): Sözü'n maksada uygun bir şekilde açık ve net ifade edilmesi şartıyla mümkün olan az lafızla anlatılmasıdır.⁵⁰ Humeydî şöyle der:

رَبِّحْ لِيَّ وَخَسِرْ الْفَاجِرِ الْخَصِمِ فِي قَوْلِهِ الْفَضْلِ كُلِّ الْفَضْلِ مُجْتَمِعٌ

Tüm güzel vasıflar Resûlullah'ta toplanmıştır. Sözlere hak ve batılı ayıran hak sözlerdir. Hak ve hakikati tasdik edenin imanı onunla ziyadeleşmiş, (ona düşmanlık yapan) inkarcının ise fıskı, isyanı artmıştır.

Beyitte yer alan “الفصل” ve “كُلُّ الْفَضْلِ” lafızları hakkı batıldan ayıran tüm güzel hasletleri ifade etmektedir. Ayrıca “خسر الفاجر” ifadesiyle de günahkâr kimsenin söz ve eylemleri sebebiyle dalaletle uğraması kast edilmiştir.

2.29. Müşâkele (المشاكلة): Bir şeyi kendi lafzı yerine sohbette geçen onun yerine geçebilecek başka bir lafız kullanmaktır.⁵¹ Humeydî şöyle der:

عَلَى الْبَاغِينَ أَعْظَمُ بَعْثًا بَعْدَ بَعْثِهِمْ يَكْفُفُ بِالسُّوءِ أَهْلَ السُّوءِ وَهُوَ

Resûlullah ehl-i dalâletin kötülüklerini kötülükle (onları cezalandırarak) engeller. Onlar ki haddi aşmalarından ve düşmanlıklarından sonra en büyük sapkınlık üzerindedirler.

Hz. Peygamber'in düşmanların kötülükleri karşılığında onları cezalandırarak bir manada kötü amellerine engel olmuştur. Burada kâfirlerin yaptığı bir zulümdür. Onlar için kullanılan kelime başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmiştir.

2.30. Tefrî' (التفريع): Genel vasıflarla nitelenen şahıs veya nesnenin özel sıfatlarından da bahsedilerek övülmesi veya bir hükmü bir sıfat ile bina ettikten sonra aynı hükmü başka bir sıfat ile vererek tekit etmektir.⁵² Humeydî'nin beyti şöyledir:

مَسِيرِ رُغْبٍ إِلَى أَعْدَائِهِ الْبُهِمِ مَا رَكَّضَ خَيْلٍ لَدَى الْهَيْجَا بِأَسْرَعٍ مِنْ

⁵⁰ Ali Bulut, *Belâgat (meâni, beyân, bedî')* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007), 166; M. Yekta Saraç, “İcâz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/ 392.

⁵¹ el-Kazvîni, *el-İddâh*, s. 263.

⁵² Aydın, *Bedî' İlmî ve Sanatları*, 141.

Harp anında eşkin atların dört ayaklı düşmanlara doğru koşuşu, düşmanların korku ile kaçmalarından daha süratli değildir.

Beyitte harp esnasında Resûlullah ve ashâbının düşman saflarına hücumu tasvir edildikten sonra düşmanların korku ile süratli bir şekilde kaçışlarının durumuna geçiş yapılmıştır.

2.31. et-Tevzî' ve'l-Hazf (التوزيع والحذف): Mütekellimin keliminde veya şairin beytinde söze tekellüf getirmeyecek şekilde tüm lafızlar için ortak bir harf kullanmasıdır.⁵³ Humeydî şöyle der:

مُرْدِي الْعَدَى بِوَهَادِ الْقُدِّ وَالْعَدَمِ مُمَهَّدُ الدِّينِ مُبْدِيهِ مُؤَيَّدُهُ

Resûlullah İslam dininin hükümlerini (ilkelerini) bize göstermiş ve dini yaşanılır kılmıştır. Hak düşmanlarını helak vadilerinde (çukurlarında) perişan etmiş, köklerini kurutmuştur.

Müellif beyitte kullandığı tüm lafızlarda د (dâl) harfine yer almıştır.

el-Hazf (الحذف): Mütekellimin keliminden bir veya birkaç harfi tekellüften uzak bir şekilde hazfetmesidir.

Müellif kasidesinin şerhinde belirttiğine göre et-tevzî' başlığı altında verilen beyitte “-ت-ل-ك-خ-ح-ج-ث-ذ-ز-س-ش-ص-ض-ط-ظ-غ-ك-ل” harflerini hazfetmiştir.⁵⁴

2.32. Taştîr (التشطير): Beytin her iki kısmının kendi içinde diğerinden farklı olarak secili olmasına denir.⁵⁵ Humeydî şöyle der:

بِمَنْعِ الْكَرَمِ مِنْ جُودِهِ الْعَمِيمِ مَا خَابَ سَائِلُهُ رِفْدًا وَسَائِلُهُ

Resûlullah'ın yardımına müracaat edip de onun (a.s) huzurundan boş dönen olmadı. Halini arz eden kimse artık ancak Resûl-i Ekrem'e has olan cömertlik yurduna kavuşmuştur.

Beytin ilk şatırındaki bölümler muttasıl ة zamiri ile biterken; ikinci şatrdaki tef'ileler kesralı mîm ile tamamlanmıştır.

2.33. Tarsî' (الترصيع): Şair veya mütekellimin cümlede yahut beytin her iki tarafında bulunan lafızları kafiye veya vezin bakımından birbirlerine denk olarak getirmesidir. Humeydî şöyle der:

⁵³ Humeydî'nin hazf sanatı için irâd ettiği beyitte tevzi' sanatını da örneklendirmiştir. Buna göre beyitte yer alan lafızların tümünde kullanılan tevzi' harfi د harfidir. Bkz., el-Humeydî, *Menhu's-semî'*, 113a/1.

⁵⁴ el-Humeydî, *Menhu's-semî'*, 114b/1.

⁵⁵ Bulut, *Bedî' ilmi ve Sanatları*, s. 246.

رَفْدٌ لِيُؤْفِدَهُ مَارَامَ مِنْ كَرَمٍ وَرَدٌّ لِيُؤَارِدَهُ مَا دَامَ مِنْ نَعِيمٍ

Resûlüllah kendisinden iyilik umup gelenlere tatlı bir rızık kapısıdır. Cömertliğinde bir feyz isteyenlere (en güzel) yardım ve ikramdır.

Beytin mısraları arasında tam bir uyum göze çarpmaktadır.

2.34. Tesmîât (التسميت): Nesirde ve nazımda kullanılan bu sanat ile cümle veya beyit dört kısma ayrılır. Beytin son bölümü şiirin kafiyesine uymakla birlikte diğer üçü revî harfine muhalif olarak kendi aralarında farklı bir kafiye ile gelir. Humeydî şöyle der:

سُرَّتْ بِهٖ فَسَّرَتْ فِي الْعُزْبِ وَالْعَجَمِ أَيَّاتُهُ ظَهَرَتْ أَسْرَارُهُ بَهْرَتْ

Resûlüllah'ın (a.s) (nübüvvet) alametleri ortaya çıktı. Nuru gözleri kamaştırdı. Onunla kalpler neşe buldu. Ve bu sevinç tüm Arap ve acem arasında yayıldı.

Beyit birbirleriyle uyumlu dört bölüm halinde tasarlanmış, son kelime kafiye harfi mîm ile tamamlanırken; diğer bölümlerin hepsi ت harfi ile bitirilmiştir. Böylece beytin kendi içinde bir uyum meydana getirilmiştir.

2.35. Müvâzene (الموازنة): Sözlükte *dengeleme, karşılaştırma yapma* gibi anlamlara gelen kelime bedî terimi olarak mütekellimin, kelamının her iki fasılasını veya beytin her iki kısmının kâfiyede değil vezinde aynı olmasıdır.⁵⁶ Humeydî'nin beyti şöyledir:

مُؤَصِّلٌ وَاصِلٌ مُسْتَنْطِقُ الْكَلِمِ مُفَضِّلٌ فَاضِلٌ مُسْتَطَلِقُ طَلِقِ

Resûlüllah (a.s) faziletli bir lütufkar, (müjdesiyle) yüzleri sevinç ve neşeye sevk eden bir müjdecî, (yüce maksadını en uzak diyarlara) ulaştıran bir mübellîğ, kelamını hikmet dolu sözlerle konuşuran (bir peygamberdir).

Beyitte, “وَاصِلٌ-فَاضِلٌ” ifadelerindeki ahenk bu denklik ve dengenin güzel bir uyumudur.

2.36. Teczie (التجزء): Beytin sekiz ya da altı parçasının biri beytin kafiyesine aykırı, diğeri uyumlu olmak üzere iki farklı vezinde getirilmesidir.⁵⁷

عِظَاتُهُ حِكْمِي عِدَاتُهُ دُعْمِي حَيَاتُهُ قَسْمِي هِبَاتُهُ قَسْمِي

Allah Resulü'nden hissemeye düşen onun hikmet dolu nasihatleri, karşılıksız sunduğu ikramı ve (kurtuluşuma sebep olacak) dayanağım olan vaadidir (şefaatt).

⁵⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 299.

⁵⁷ el-Humeydî, *Menhu's-semî'*, 118a/5.

Beyitte biri kafiye harfi mim ile uyumlu, diğeri de farklı bir kafiyede olan iki ayrı secî'ye sahip sekiz bölüm dikkat çekmektedir.

2.37. Tatrîz (التطريز): Nesir veya nazım yazarının söze veya beyte farklı anlamlara gelen birçok lafızla başlayıp cümlelerin devamında mükerrer tek bir sıfat ile önceden değindiği ifadeleri nitelemesidir.⁵⁸ Humeydî şöyle der:

فِي أَيِّ مُحْتَرَمٍ فِي أَيِّ مُحْتَرَمٍ وَصِفِي وَمَوْصُوفُهُ وَالذَّاتُ مُحْتَرَمٌ

(Hz. Peygamber'i methetmekle) benim durumum, O'nun (a.s) güzel vasıfları ve bu sıfatlara sahip zatlar şeref, itibar, saygınlık içinde, saygınlık içindedirler.

Beyitte şair, Allah Resûlü'nü methetmekle durumunu ve O'nun (a.s) güzel vasıflarını ve bu hasletlere sahip kimseleri saygın bir konumda olmakla tek bir sıfatla birleştirmiştir.

2.38. Mümâsele (المماتلة): Kelamın lafızlarının bir kısmının veya tümünün kafiye bakımından değil de vezin bakımından birbirlerine uymasındır. Humeydî şöyle der:

وَاطْلُبْ مَكَارِمَهُ تَأْمَنُ مِنَ النَّقَمِ فَاسْمَعْ شَمَائِلَهُ وَأَشْهَدْ مَشَاهِدَهُ

Artık onun güzel tabiatından bahsedene kulak ver ve insanlar nezdindeki görünüşüne (durumuna) şahit ol! Cömertliğinden iste. Huzurunda korkuya kapılmaktan, herhangi bir ceza ile karşılaşmamaktan emin ol.

Beytin ilk kısmı kafiyeden farklı olarak vezin bakımından birbiriyle uyumlu fasılalardan oluşmuş ve böylece mümâsele sanatı örneklenmiştir.

2.39. Tescî' (التسجيع): Sec' olarak da bilinen bu sanat, terim olarak daha çok metin türü yazılarda fasıla sonlarının vezin veya kafiye olarak ya da hem vezin hem kafiyede uyumlu olmasıdır.⁵⁹ Humeydî şöyle demiştir:

وَأَفْحَزْ بِذِي قَدَمٍ فِي الْمَجْدِ مِنْ قَدَمٍ سَارِعٌ إِلَى حَرَمٍ مُسْتَوَصِلِ الرَّحِمِ

Sıla-i rahme (müellif istişhat başlığında nesebinin Abdullah b. Zübeyr'e dayandığını belirtmiştir), emin beldeye koş! Şeref ve izzette öncü olanlarla (Allah Resûlü ve ashâbi ile) övün!

Beyitte "قَدَمٌ وَقَدَمٌ وَرَحِمٌ" lafızları arasında tescî' sanatı uygulanmıştır.

⁵⁸ Ebu'l-Muzaffer Usâme b. Mürşid b. Ali el-Kinânî ibn Münkız, *el-Bedi' fi'l-bedi' fi naqdi's-şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd (Birleşik Arap Cumhuriyeti: Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, ts.), 64.

⁵⁹ Bulut, *Bedî' ilmi ve Sanatları*, 236-248.

2.40. İdâh (الإيضاح): Mütakellimin gerek nazım gerekse nesirde sözün başında verilen bir ifadenin muhatabın zihninde karışıklığa yol açmaması için devamında izah edilmesidir.⁶⁰ Bu sanata örnek olarak Humeydî şöyle demiştir:

ذَا لِلتَّقِيِّ وَذَا فِيهِ الشَّقِيُّ رُمِي
العِزُّ وَالذُّلُّ كُلُّ عَدَلٍ قَسَمْتَهُ

İzzet ve zilletin tümü varlıklar arasında adaletli olarak pay edilmiştir. İşte bu (izzet) muttakilere, şu da (zillet) bedbaht kimselere bırakılmıştır.

Beytin başında yer alan “izzet ve zillet” kavramlarının kim için söylendiği beytin devamında izah edilmiştir.

2.41. Teşbîh (التشبيه): Benzeyenin benzetilene ortaklık yönünden delalet etmesidir. Yani aralarında benzerlik özelliği bulunan iki şeyden teşbih yönü az olanın güçlü olana ilhak edilmesidir.⁶¹ Humeydî bu sanatı şu beytinde yer vermiştir.⁶²

فِي السِّلْمِ وَالْحَرْبِ ذُو مَنِّ وَذُو نَقَمٍ
يَرَاهُ كَالْمَنِّ أَوْ كَالْمَوْتِ دَائِقُهُ

Ölümü ve cömertliği tadan kimsenin en iyi şekilde bildiği gibi Allah Resûlü (a.s) de barış anında (dostluk, muhabbet, şefkat ve cana yakınlığı); savaş anında ise (sıkıntı ve zorluğu) en iyi şekilde tecrübe eden, görendir.

Şair beyitte, cömertliği barış zamanındaki dostluk ve cana yakınlığa; ölümü ise savaş anındaki sıkıntı ve zorluklara benzetmiştir. Aslında mana bakımından bunlar arasında bir benzerlik yoktur.

2.42. 'İttifâk (الاتفاق): Mütakellim veya şairin daha önce müşahede ettiği bir olayla ilgili anlatmak istediği isimlerin rast gelmesidir.⁶³ Humeydî şöyle der:

حَلِيمَةٌ غَوِمَلَتْ بِالْحِلْمِ وَالْكَرَمِ
حَلِيمَةٌ ظُهُرُهُ مِنْ ذَاكَ أُمَّتُهُ

Sütannesinin ismi Halime'dir. Bu sebeptendir ki ümmeti hoşgörü ve yumuşak huy gibi üstün niteliklerle donanmıştır.

Burada Hz. Peygamber'in sütannesinin kelime anlamından yararlanan şair, hem kendisini ve ümmetini övmekte hem de ümmetini bu kelimeyi “hoşgörü” anlamında kullanarak isim-vakıa uygunluğunu sağlamaktadır.

⁶⁰ Ahmed b. İbrahim b. Musa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edebe fi edebiyâti ve inşâi luğati'l-'arab* (Beyrut, Müessesetül'l-Maârif, ts.), 1/ 202; Bulut, *Belâgat*, 179; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, 194.

⁶¹ el-Humeydî, *Menhu's-Semi'*, 123a/1; el-Kazvînî, *el-İdâh*, 164; Halil İbrahim Kocabıyık, “Ebû Hayyân'ın el-Bahrul-Muhîf Tefsirinde Teşbih Sanatı”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (Haziran, 2018), 170.

⁶² el-Humeydî, *ed-Durru'l-manzûm*, 124.

⁶³ İbn Ebi'l-İsba', *et-Taḥrîru't-tahbîr*, 503; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edebe*, 2/288.

2.43. **el-Medh fi ma'ridi'z-zem** (المدح في معرض الذم): Zem gibi görünen üslupla yapılan medih sanatıdır. Bu yolla övgü pekiştirilmektedir. ⁶⁴ Humeydî şöyle der:

نَاجُونَ فِي الْحَشْرِ مِنْ خُسْرٍ بِمَدْحِهِمْ لَا عَيْبَ فِي مَادِحِيهِ غَيْرَ أَنَّهُمْ

Kıyamet günü sena ve övgüleri sebebiyle hüsrana uğramaktan kurtulmaları dışında O'nu (a.s) methedenlerde hiçbir ayıp yoktur.

Beyitte, Hz. Peygamber'i methedenlerin hiçbir ayıbı yoktur, denildikten sonra "Ne var ki" ifadesi gelmektedir. Dolayısıyla dinleyicinin zihninde cümlenin devamında olumsuz bir ifade geleceği izlenimi uyandırılmıştır. Fakat bunun tam aksi gerçekleşmiş ve övgü farklı lafızlarla pekiştirilmiştir.

Sonuç

Şairlere şiir nazmetmeye sevk eden amaçlardan biri de medihtir. el-Humeydî'nin bed'iyyesi de bu maksatla kaleme alınmıştır. İslam'ın gelişi ile birlikte methiye şiirlerinin öznesi ise Hz. Peygamber (a.s) olmuştur. Bu tür şiirler yazılırken de bed'î sanatları kullanılmıştır.

Müellif, bu kasidesi ile kendisinden önce belâgat eserlerinde yer almayan Muvassal, mufassal, en-Nâtiku'l-hurûf, es-Sâmitü'l-hurûf el-Mefriku'l-aḥruf, el-Maḫsûr ve'l-Memdüd gibi sanatları ilk defa yer vererek ilim dünyasına kazandırmıştır. Ayrıca Humeydî belâgat kitaplarının bed'î bölümünde yer alan kalb sanatını el-Aksu'l-Müstevî olarak adlandırmıştır. Bununla birlikte daha çok beyân bölümünde rastladığımız teşbih ve îcâz sanatlarını müellif, bed'iyyesinde yer vererek bu sanatları bed'î sanatlarına dahil etmiştir.

Müellif kasidesinde lafzî sanatlar ve manevî sanatları ayrı ayrı başlıklandırmamış, karışık bir şekilde ele almıştır. Bununla birlikte bazı beyitlerde birkaç bed'î türünü bir arada örneklemiştir.

Bu makale ile eserlerinin bir kısmı el-yazma halinde bulunan Humeydî'nin ve bed'iyyesinin tanıtılması amaçlanmış böylece alana katkı sunmak hedeflenmiştir.

⁶⁴ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 282.

Kaynakça

- Akdemir, Hikmet. *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belâğatında Bedî İlmî ve Sanatları*. İstanbul: İşaret yayınları, 2018.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Bulut, Ali. *Bedî İlmî*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Bulut, Ali. *Belâğat (meânî, beyân, bedî)*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.
- Demirayak, Kenan. "Maksûr ve Memdûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/453-454. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İbn Ebî'l-İsba' el-Bağdâdî el-Mısırî. *et-Taḥrîru't-taḥbîr fî sinâati's-şî'ri ve'n-nesr ve beyânî i'câzi'l-kur'ân*. Birleşik Arap Cumhuriyeti: el-Meclisü'l- 'A'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Musa. *Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâtı ve inşâi luğati'l-'arab*. Beyrut, Müessesetül'-Maârif, ts.
- el-Hillî, Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye fî 'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî*. thk. Nesîb Neşâvî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1992.
- el-Hillî, Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî. *Dîvân*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Hicce el-Hamevî, Takıyyüddîn Ebû Bekr Muhammed b.'Ali. *Ḥizânetu'l-edeb ve Gâyetu'l-Ereb*. thk. İsam Şuaytû. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Hilâl, 2004.
- el-Humeydî, Abdurrahmân b. Ahmed. *Menhu's-Semi' bi Şerhi Temlihi'l- Bedî' bi Medhi's-Şefi'*. Râbat: Mektebetü'l-Hizâneti'l-'Âmme, No: 876.
- el-Kazvînî, Celaluddîn Ebû Abdillâh Muhammed. *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga*. thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kılıç, Hulusi. "Bedîiyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/323-234. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Ebû Hayyân'ın el-Bahrul-Muhîṭ Tefsirinde Teşbih Sanatı", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt-Sayı: 3/1. (Haziran 2018), ss. 162-178.
- İbn Ma'sûm, Sadruddîn 'Ali b. Ahmed el-Medenî. *Envâru'r-rabî 'fî envâ 'i'l-Bedî'*. thk. Şakir Hâdî Şukr. Necef: Matba'atu'n-Nu 'mân, 1969.
- Muhammed Salim Muhammed. *el-Medḥu'n-nebevî ḥattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî*. Dımaşk: Dâru'l-Fikri, h.1417.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- İbn Münkız, Ebu'l-Muzaffer Usâme b. Mürşîd b. Ali el-Kinânî. *el-Bedî' fî'l-bedî' fî naḳdî's-şî'r*. thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd. Birleşik Arap Cumhuriyeti: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, ts.
- en-Nuveyrî, Şihabüddîn Ahmed bin Abdilvehhab. *Nihâyetü'l-ereb fî-fünûni'l-ede*. Kâhire: Dâru'l-Kütübî ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, 1423/2002.
- Saraç, M. Yekta. "İcâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Arûsu'l-efrâḥ fî şerhi telhîsi'l-miftâḥ*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 2003.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Nazmü'l-bedî' fî medhi ḥayri şefi'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcud. Haleb: Dâru'l-Ḳalem, 1995.
- et-Teḥânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu istilâḥâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. thk. Ali Dehrûc Beyrût: Mektebetü Lübnan, 1996.
- ez-Zebidî, Muhammed Murtaza. *Tacül-'arûs min cevâhiril kâmus*. b.y.: Daru'l-Hidâye, ts.